

TÖRTÉNETI ADATOK MISKOLC VÁROS KERTKULTÚRÁJÁRÓL

B. BARTUS ELEMÉR

Egy korszerű város, így Miskolc városképéhez is hozzá tartoznak a növényzettel fedett területek, azaz a parkok, sétányok, tavak, folyók. Mindezek a város szerkezetének fontos részei, a hely szerkezete viszont meghatározza annak belső életét, sőt növekedésének külső határait is megszabja¹. Kívánatos a zöldfelületek és a beépítési területek helyes arányának kialakítása². A kertek, parkok, parkerdők fenntartása az egészséges emberi környezet megvédésének fontos tényezői. A településen belüli zöldfelületek és a települést szerencsésen körülvevő hegyek, erdők felfogják az erős szeleket, a por- és egyéb levegőszennyeződések szűrik, tompítják a zajokat, az úgynevezett civilizációs megbetegedések lehetőségét csökkentik.

A Bükk hegység pihenést nyújt az itt lakóknak, s a hozzánk látogató hazai és külföldi turistáknak³. Ideális egy város építészetében, ha a történeti részeket beolvasztó, a földrajzi adottságokat érvényre juttató építési elv érvényesül⁴.

A miskolci lakosság egészségügyi, esztétikai igényeit szolgáló kertek létéről, vagy egyáltalán dísznövényeknek a legrégebbi időkben való alkalmazásáról csak igen szórványos adatokat találunk. Feltételezhetjük, hogy a XIII. században virágzó iskolát és messze földön híres hőfürdőket fenntartó *tapolcai monostorban*⁵ virágokat, dísznövényeket is ápoltak, ami ebben a korban általános volt a kolostorokban⁶. A *diósgyőri pálosoknak* 1313-ban István nádor többek között a Felthó nevű halastavát adományozta⁷. 1782-ben, a kolostor feloszlatásakor felvett leltárban szerepelnek a korábban ültetett hársfák, almafák⁸. E kolostor ma is meglévő, bár azóta nyilván többször újított épületének udvarán jelenleg is találunk Taxust, Piceákat, Mahóniát, melyeknek megléte feltételezhetően a korábbi növényalkalmazásokra vezethetők vissza. A *szentléleki zárdá* körül, kiindulva az

1. Erdei F., Magyar város. (Hasonmás kiadás). Budapest 1974. 37.
2. Perényi I., Városi környezet – városépítészet. Budapest, 1975. 81–84.
3. Magyar városok. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1966. Szerkesztették: Dallos F.–Szabady E., Miskolc 255–268. Üdülőövezet tárgyalásánál (266) csak a szállodák, idegenforgalmi vendégszobák forgalmáról számol be.
4. Gerő L., Magyar városképek. É. M. Építőipari könyv- és lapkiadó, 1953. 72. Miskolcra vonatkozóan lásd még 20. Weiner–Valentiny–Visontai: Sztálinváros Miskolc Tatabánya Városépítésünk fejlődése. Budapest, 1959. Miskolc 91–141.
5. Szendrei J., Miskolcz város története II. 1904. 6.
6. Rapaics R., Magyar kertek. A kertművészet Magyarországon. 12–26.
7. Szendrei i. m. II. 21.
8. Szendrei i. m. 360.

építészeti maradványokból megítélhető igényességéből, elfogadhatjuk azt az állítást, hogy ott nagy kiterjedésű kert és halastó volt⁹.

A *diósgyőri vár* építését 1365-től számíthatjuk, amikor azt Nagy Lajos király birtokba vette¹⁰. Az a körülmény pedig, hogy ez a vár rendszerint a királyné jegyajándéka volt¹¹, bizonyára kedvezően hatott a dísznövények alkalmazására. A vár legpompásabb Nagy Lajos lánya, Mária királynő ittléte alatt lehetett. A várat gyönyörű park vette körül. A keleti oldalon több halastó és sziklakert volt, s erre a kertre vezetik vissza a várkörnyék mai „Kökert” elnevezését. A hagyomány szerint Mária ültette a híres török mogyoró (*Corylus colurna*) fákat¹². 1540-ben Balassa Zsigmond és hitvese, Fánchy Borbála vette zálogba a várat¹³, amelynek szépségét, eleven kútjait gyakran emlegették.¹⁴

A város lakosai között elterjedt, növénykedvelést bizonyító legkorábbi adat 1577-ből származik¹⁵. E feljegyzés – László Albertné nevű lakos „marháinak” jegyzékében – két bokor gerebent (*Cnicus spinosissimus*) említ. Valószínű, hogy elsősorban mint *drognövényt* ápolták, s ha nem is értékes, de a hagyaték említése méltó részét képezte. Feltehető, hogy az elsősorban gyógyhatásukért megbecsült növényeket díszként is alkalmazták. Az 1700-as években már növényekhez kapcsolódó népszokásokat is találunk. Így 1720. április 7-én a városi évkönyv feljegyzése szerint¹⁶ Szent Fülöp napján kántáló németeknek adtak egy hordó bort azért, hogy a templom, parochiális házak és a schola ajtaiban nyírfákat ástak. 1730. január 3-án¹⁷ a református gimnázium közgyűlésén „az Avason a gyöngyvirág-, rózsá- és mogyorószedés” jogát a praeceptoroktól elvették. Ugyancsak a fentebbi, a virágok alkalmazására vonatkozó állítást bizonyítja Hosszu Jánosnak a város vezetőségéhez 1788. március 4-én intézett panasa is, amely szerint ismeretlen rongálók kertje palánkját elbontották, ültetvényére és virágos ágyásaira köveket dobáltak, drágán vett csemetéit kivágták¹⁸. Az 1700-as évek végén a növények alkalmazását bizonyító adat mellett azok pénzbeli értékelésére, sőt az *utcafásítás* megkezdésére vonatkozó feljegyzést is találunk. 1793-ban Bulis Ludvig házának felértékelésénél a kert mellett levő sövényt 1 Rf. 12 Kr-ra becsülték. 1794-ben özv. Herczik Györgyné panaszolta, hogy a határra ültetett meggy- és fűzfát a szomszédok kivágták. 1793-ban Csáti Andrásnéról tettek említést, aki a gyalogúton ültetett fát¹⁹.

9. Szendrei i. m. II. 21.

10. Szendrei i. m. 360.

11. Czeglédy I., A diósgyőri vár. Budapest, 1971. 12.

12. Szendrei i. m. 56–57. A mogyorófákra vonatkozóan lásd *Rapaics* i. m. 217–218. 72. kép. Ma Vár u. 18. számú ház udvarán található. Czeglédy i. m. 31.

13. Szendrei i. m. II. 124.

14. Takáts S., Régi magyar asszonyok. Budapest, 146.

15. Szendrei i. m. II. 152. Gyógynövényekre, helyi alkalmazásukra: Benő S., Miskolc város történeti-orvosi helyrajza. Sajtó alá rendezte és a tanulmányt írta Szabadfalvi J., Borsodi Kismonográfiák 2 (1976). Az orvosi gyakorlatban följegyzett megfigyelések és vizsgálatok Miskoltzon, 1780–1781-ben. 55–62. Fügedi M., Kéziratok gyógyító könyv a 18. század végéről. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XV. (1976). 189–207.

16. Szendrei i. m. II. 401.

17. Szendrei i. m. 453.

18. Szendrei i. m. 426.

19. Miskolc városi Levéltár jegyzőkönyvei, 1793-tól.

A XIX. század írásos emlékei már szélesebb körű növényalkalmazást bizonyítanak. Az ablakokban, kis kertekben gondozott virágok helyet kaptak a polgárok ünnepein, multságain. *Népszokásokkal* összefüggő adat, hogy a leánykérésnél a vőfényt virággal, pántlikára tűzött rozmaringgal díszítették. Egy 1821-ből származó feljegyzés szerint a „táncmesternek virágra a kasszából utaltak ki pénzt”²⁰. Érdekes, hogy csizmadiamester változásakor farsang jellegű ünnep keretében vitték a céh ládáját az új mesterhez, s ekkor a láda virággal, pántlikával volt díszítve²¹. Jelképként szerepelt a virág a csapó (szűr), gubás céh ifjúságának jelvényében, mely művirágból font korona alakú ereklyetárgy volt²². Szabad levegőn tartózkodás igényét bizonyítja, hogy a miskolci „Torna egyeslet működő helyiségét” a Potoczky-féle kertbe helyezték 1867-ben²³. Ugyanez év augusztus 15-én a Tornaegylet Tapolcán a szabadban rendezett ünnepséget.

A sajtó szót emelt a *fásítás* érdekében is. 1867. február 21-én a Borsod Miskolci Értesítő „Ültessünk fát” címmel egészségügyi, gazdasági szempontokra hivatkozva propagálta a faültetést. Említést tett a fák rongálásáról is. A városnak a múlt században elért fejlődését a vezetése hathatósan támogatta: 1855-ben *Szépészeti Építő Bizottságot* hívtak életre²⁴. A bizottság munkájának eredményeképpen az 1879. június 10-i megyei rendkívüli bizottsági ülés a várost bel- és külvárosra osztotta fel. A *kertészettel foglalkozók* szervezése 1858-ban kezdődött²⁵, amikor a helyi Szolgabírói Hivatal Országos Kertészeti Társulat alakítását szorgalmazta²⁶ 1859-ben alakult a miskolcvidéki *Gyümölcsészeti Társulat*, valamint a *Borsod megyei Gazdasági Egyesület*²⁷, amelyet 1867-ben újjászerveztek. 1861-ben az Országos Magyar Kertészeti Társulat alelnöke a „gyümölcsészet, dísz- és konyhakertészet lendítése érdekében” tagokat toborzott. 1864-ben a főispáni helytartó leiratában felhívta a városi tanácsot a Lukácsy Sándor által kiadott „Népkertész” című szaklap előfizetésére. Diszkertészeti érdeklődést és tevékenységet bizonyít, hogy a Borsod Miskolci Értesítő 1887. május 26-án Borsodi Gazda című mellékletében helyet adott a „Jó kerti gyep nevelése” című cikknek. A század második feléből több gyümölcskiállításról és rózsakiállításról olvashatunk. A Tanács *zöldfelületek* régi és új telepítésű növényanyagának *védelmét* rendeletekkel is biztosította²⁸. A Rendőri Szakosztály „felkéri a Közgyűlést, hogy az Avas hegy oldalának sétahellyé leendő alakításának céljából az ott levő fák és bokrok legeltetés általi rongálását tiltaná be”. A Közgyűlés utasította a rendőrséget, hogy „az ott levő fák és bokrok bármilyen módon lehető rongáltatását erélyesen meggátolni igyekezzék.” Ez az első olyan bizonyítékunk, amely a zöldfelület növényanyagának védelmére irányul. Ezt követően az utcai *sorfák védelmének* szigorítására a

20. Szendrei i. m. IV. 702–703.

21. Szendrei i. m. 638.

22. Szendrei i. m. 635. Művirágkészítésre lásd még 682–683.

23. Borsod Miskolci Értesítő 1867. június 13.

24. Lásd 19. jegyzet 1855. június 18. Valamint Magyar városok monográfiája. Miskolc. Szerk.: Halmay B., és Leszih A., 1929. 106.

25. Városi Tanács jegyzőkönyvei 1858. II. 3.

26. Szendrei i. m. IV. 784–785. Halmay–Leszih i. m. 118.

27. Képviselői gyűlés jegyzőkönyvei 1861. Szendrei i. m. IV. 784–785. 803–804.

28. Képviselői gyűlés jegyzőkönyvei 1873. április 26. Az 1878. évi árvízi károokra ld. Halmay–Leszih i. m. 10.

Tanács 1885-ben a következő rendelkezést hozta²⁹: „1. A kiültetett fát ház-, telektulajdonos saját költségén karózni, öntözni köteles. 2. Kötelessége ezt őrizni, az esetleges rongálókat a Tanácsnak bejelenteni. 3. Kipusztulás esetén a saját költségén köteles a hiányt pótolni”.

Az intézkedés eredményeként szépülő fák további telepítésekre ösztönözték az illetékeseket. 1878. augusztus 1-én Bethlenfalvy István a Mindszent utcán ültetett 146 db fával és ugyanannyi karóval számolt el. 1879. március 31-én Diószeghy György a Népkert Bizottság elnöke 54 F. 95 kr-t fizetett ki a város területén végzett faültetésekért. Egy 1880. március 11-i határozat alapján az utcákra gömbakácokat terveztek a Szépeszeti Szakosztály véleménye alapján, s a költségekbe a háztulajdonosokat is bevonták. A Búza-vásártér rendezésével kapcsolatban a Zsolcai útvonalra néző oldalon négy fasort, az egymást keresztező utak mentére egy-egy fasort terveztek.³⁰ Ezeket a munkákat megelőzte az országutak fásítására vonatkozó miniszteri rendelet, amely szerint az albiró kötelezte a Gazdászati Szakosztályt a végrehajtásra, és az őrzésre³¹.

A nyilvános kertek, parkok létesítésére irányuló tevékenység első lépésével 1859-ben találkozunk.³² Ekkor a Tanács, „mint régen érzett hiányt igyekezve pótolni a Minorita zárda kertjét a közönség számára sétahelynek kívánja megszerezni”, földcsere révén. A csere lebonyolításával a községi Tanács a polgármestert bízta meg. Feltételezhető azonban, hogy a csere nem történt meg, mert a képviselő közgyűlés 1884. április 18-án ismét felhatalmazta a polgármestert, hogy „a Minorita rend tulajdonát képező ún. klastrom kertet a pénztár terhelése nélkül a városnak megszerezze”. Egy későbbi, 1885-ből származó adat³³ viszont arra enged következtetni, hogy a kísérlet nem járt sikerrel, ugyanis a feljegyzés szerint ebben az évben vették meg a Minorita szerzet kolostorához tartozó kertet 6000 Ft-ért, „a város közönsége nagy részének óhajára”. Miskolc területén több kisebb-nagyobb kertről találunk adatokat, esetleg egy-egy megjegyzést, s feltételezhető, hogy ezek más használati cél mellett, mint árnyékot adó, felüdülést biztosító helyek is szerepet kaptak a város lakosságának életében. Így az 1840-es években³⁴ – mint olvassuk – a „X” utcában van egy szép nyilvános kert. Az 1868-as piarendőri szabályok között a „setét kapun belüli zöldkertről” találunk feljegyzést. Nincs írásos emlékünk a Mindszenti templom mellett és az „Indóház” – Tiszai-pályaudvar – szomszédságában kialakított nagyobb kertről, melyeknek létét kétségtelenül bizonyítják a századforduló előtt és után szignált térképek³⁵. Olvashatunk a Potoczky-féle kertről, majd 1879-ben a csizmadia „ipartársulat áruló színje megett lévő kert”-ről, melyet alkalommal kibéreltek³⁶.

29. *Városi Tanács jegyzőkönyvei* 1885. Érdemes megemlíteni, hogy Betlenfalvi Figel István a népkert szomszédságában *mintakertészetet* hozott létre. Ebből a kertről minden évben a királyi udvarnak is szállítottak szőlőt. *Szendrei* i. m. IV. 785.

30. *Borsod Miskolci Értesítő* 1883. szeptember 26.

31. *Városi Tanács jegyzőkönyvei* 1870.

32. *Városi Tanács jegyzőkönyvei* 1859. november 23.

33. *Városi Tanács jegyzőkönyvei* 1885. december 7. A terület a mai Deák tér lehetett.

34. *Szendrei* i. m. IV.

35. *Szendrei* i. m. IV. 780. Tiszai és Gömöri pályaudvarok parkját említi *Szendrei* i. m. IV. 826.

36. *Szendrei* i. m. IV. 640.

A *Lövölde-kert*ben, melyet a *Népkert* alapjának tekinthetünk, szabadtéri multságokat rendeztek. A Lövészegylet elnöke, Lévay József indította el a Népkert létrehozására irányuló ténykedést, amely – mint várható volt – rendkívül kedvező visszhangra talált a lakosság körében³⁷. „Nevezett Egyleti elnök úr a Lövölde, mint új intézmény mellett Miskolc városa védelmét és pártfogását kikérvén, azon kérelmének ad kifejezést, miszerint a közgyűlés a kilátásba helyezett tagosítás befejeztével akként intézkedjék, hogy a lövölde mostani területéhez legalább még egyszerannyi, vagy talán nagyobb terület adatnék egy alkalmas Népkert alakítása végett”.

Az *építés* 1877-ben kezdődött³⁸, amikor a tanácsülés Diószegi Györgyöt, Bethlenfalvy Istvánt és Gettó Gyulát bízta meg, hogy a Népkert „talajainak rendezésére és befásítására minden szükséges intézkedést tegyenek meg”. A tervezést *Hadady Dániel* műkertész végezte. A főpolgármester az év február 19-én mutatta be az elkészült tervet a tanácsülésnek és azt jóváhagyva Diószeghy Györgynek adták át kivitelezésre. Az építési költségeket különféle haszonbérletek mellett a szépeszeti alap pénztárából fedezték. Az ősszel eszközzendő ültetések foganatosítására szeptemberben az addig eljárt küldöttséget és elnökül dr. Doleschall Gábort kérték fel. A bizottság foglalkozott a további gondozással is. A Népkert kialakításához, fejlesztéséhez a lakosság önként is hozzájárult kisebb-nagyobb növényajándékozásokkal, vagy igen olcsó, ajándékozásnak vehető növényeladásokkal olyannyira, hogy 1978. április 18-án a Népkert Bizottság elnökének előterjesztésére a meglepően nagy mennyiségű ajándékozások nyilvános elismerését a Tanács jóváhagyta. Ugyanebben az évben már kertészház építését is tervezték, amelynek megépítése állandó kertészek alkalmazását, tehát a kert rendszeres, szakszerű gondozását jelentette. 1883-ban³⁹ Iboš János főkertész részére a Tanácsülés 1 Ft napidíjat szavazott meg, a Népkertben teljesített munkálatok után. A kert díszítésének, kulturáltságának fokozására 1883 őszén *üvegház* építésére utalt ki a Tanács 160 Ft-t⁴⁰. A következő év április 22-i ülésén az építendő Kioszk költségpótlásáról tárgyaltak. A Népkertet is ábrázoló első térképet *Adler Károly* városi mérnök készítette 1885-ben. A kert megközelítőleg északnyugat-délkelet irányban helyezkedik el, hossz tengelye merőleges a Csabai kapura. A kert szélén egyenes fasorral kísért utak vezettek végig. A területet hosszában kettészelő hat méter széles úton helyezték el Erzsébet királyné szobrát⁴¹ (1. kép), amelynek környéke az úgynevezett Erzsébet kert – 1889. augusztus 18-án avatták fel -- mértani szabályosságú kialakítást mutatott. Bizonyos szimmetria a kert többi, átlós vagy keresztirányú útjainak vezetésében is látható, de a tervező nem ragaszkodott szigorúan a terület arányos felosztásához. Növényei között a nagy tömegű cserje és lomblevelű fa mellett jelentős mértékben kaptak helyet örökzöldek is. A kert területének bővítésére Soltész Nagy Kálmán polgármester a faiskolának használt négy hektárnyi területet 1889-ben szerezte meg⁴². 1896-ban már átalakításokat végeztek. A fenntartási

37. *Képviselési gyűlés jegyzőkönyvei* 1872. július 12.

38. *Lásd* 31. *jegyzet* 1877. február 10.

39. *Városi Tanács Jkv.* 1883. december 18.

40. *Városi Tanács Jkv.* 1883. október 17.

41. *Halmay-Leszih* i. m. 128. *Erzsébet szobor* leleplezése 1890-ben történt. *Halmay-Leszih* i. m. 129.

A szobor képe uo. 404. A szobor a Herman Ottó Múzeum gyűjteményében van. Strobl Alajos alkotása.

42. *Lásd* 37. *jegyzet* 1889.

1. kép. Strobl Alajos: Erzsébet királyné.
(A Népkertet díszítő szobor jelenleg
a Herman Ottó Múzeum gyűjteményében
van). Kulcsár Géza felv.

költségek csökkentése érdekében *angol rendszerű kertté* alakították át az Erzsébet kertet. Az átalakítás, melyen nyilván ligetes növényelrendezést kell értenünk, nem került összhangba a kert formai alakításával, útvezetésével. Egy 1897-ben szignált térkép tanúsága szerint ugyanis a korábbiól szabályosabb alaprajú kialakítást hoztak létre, közelebb helyezve az Erzsébet szobrot a Csabai kapuhoz. Az átrendezés így sem volt szerencsés. A hossz tengelyt kihangsúlyozták a hozzá kapcsolódó szimmetrikus utakkal, de a vezetéknek célt adó szobrot kimozdították az út tengelyéből. A kert területe ekkor volt a legnagyobb, több mint 9,7 hektár, míg az 1950-es évek végén csak 6,5 hektár. A Népkert széles körű kihasználása érdekében 1901-ben⁴³ a kor igényeinek megfelelő *vigadó* építését határozták el. 1905-ben *tenispályának* adtak helyet, majd 1911-ben 2842 négyszögölnyi területet a *sportegylet* részére engedtek át, amelyet 1913-ban további 4800 m²-el egészítettek ki. A sportpályák céljára átengedett területet a Tanács igyekezett pótolni, így például 1914-ben az egyháztól vásárolt ingatlannal növelték a kert területét. E bővítés után a Népkert fejlődése alábbhagyott, mert az illetékesek figyelmét a Veresbugyik tagbirtokon – Szentpéteri kapuban a Kertészeti Vállalat helye – létesített házi

43. *Képviseleti gyűlés Jkv.* 1901. Vigadó fényképe *Halmay–Leszih* i. m. 155.

kezelésű *zöldség- és dísznövénytermelő telep*, majd pedig Tapolca kialakítása kötötte le⁴⁴

Ebben az időben már Miskolc területén is jelentős parkosítások folytak. Kétségtelenül bizonyítja ezt, hogy 1921-ben Szabó János főkertész mellé, aki 1878 óta teljesített szolgálatot, másodkertészi állást rendszeresítettek, „mivel teendői felszaporodtak a városban végzett parkosítások miatt”. A kinevezett másodkertész Gulyás Pál volt, aki mellett a szerző 1956-ban kezdte mérnökyakornoki évét. Ekkor még a város területén végzett díszítések növényanyagát a Népkert virágházában, illetve melegágyaiban állították elő, de a termelő jellegű berendezések fokozatosan átkerültek az új kertészet telepére. A város vezetősége előtt „fontos közérdeket képező” kert területének növelésére irányuló törekvésnek a Népkerthez kapcsolható utolsó dokumentálható megnyilvánulása az 1941. március 3-án született határozat, mely szerint a Csabai kapu 19. számú ingatlanból 1375 négyszöglet a Népkert bővítésére megvettek⁴⁵. A termelőberendezések megszüntetését követő átrendezés alkalmával nyerte el a Népkert megközelítően mai formáját. Ekkor az Erzsébet szobor a tenispálya és a kertészház közötti területre került. A főút középű, széles szakaszára tengelyirányú, téglalakú ágyakat helyeztek el és a vigadó előtti, korábban szabályos teret néhány kör-, vagy azt megközelítő alakú idommal osztották fel. Virágot az ilyen idomokban elhelyezett grouppokban és a középút rabbatjaiban találhattunk. A kert kihasználására irányuló törekvés leglényegesebb megnyilvánulása az 1953–54. évben épített *szabadtéri színpad* létesítése volt⁴⁶, az 1978-ban épült műjégpálya helyén. A körülbelül harmadfélezer nézőt befogadó színpad igen jelentős szerepet töltött be a város kulturális létesítményei között.

A városhoz tartozó legjelentősebb zöldfelület Miskolc-Tapolcán van. *Tapolca* gyógyhatású meleg vizét már a XIII. században felismerték (lásd fentebb), de fejlődése csak a XIX. század végén, illetve a XX. század elején indult meg erőteljesebben. Az 1800-as évek második felében már gyakori pihenő, üdülő és szórakoztató helye a város lakosságának, de rendezésre vonatkozó ténykedésről ekkor még nem tudunk. Megemlíti természeti szépségét, de mint még kezelésre várókat. 1909-ben került a város tulajdonába⁴⁷, és ettől kezdve indult komolyabb fejlődésnek. 1913-ban a fürdő felügyeletére Fürdő Bizottságot alakítottak. Parkjelleggel ekkor még csak a mai Erzsébet kert rendelkezett, ez a mai buszvégállomás és a Vízmű közötti terület. A nagy kert, az Anna-szálló és terasz, valamint a tavi fürdők helyén mocsaras, rendezetlen terület volt. A lecsapolásra vonatkozó terveket 1914-ben hagyta jóvá a belügyminiszter⁴⁸. 1923-ban Heltai Béla és Társai budapesti lakosoknak, mint az alakulóban levő Tapolca-Gyógyfürdő alapítóinak adták bérbe a fürdőt. Ezt követően a város hosszabb ideig nem foglalkozott a fürdő ügyével, de egy 1932-ből származó adat arra enged következtetni, hogy az folyamatosan fejlődött. A csónakázó tó mélyítését, nagyobbítását elvégezték. Az innen kiemelt földdel töltötték fel a nagy kert és a szálló előtti mélyedéseket. A munkálatok ered-

44. *Halmay-Leszih* i. m. 439–440. Tapolca uo. 182–183. 459–461.

45. *Lásd 37. jegyzet* 1941. március 3.

46. *Benedek Miklós*: Miskolci történetképek. Miskolc, 1976. 23.

47. *Törvényhatósági Bizottsági Közgyűlés jegyzőkönyvei* (továbbiakban THJkv.) 1909. 1910. október 25. *Halmay-Leszih* i. m. 182–183. 459–461.

48. *THJkv.* 1914. május 18.

ményeképpen nyert rendezett képet a tavi fürdő környéke is, ahol a jelenlegitől nagyobb kiterjedésű sziklakert volt. Az 1930-as évek közepén már létezett a strand egyik medencéje. 1937-ben a város további vásárlásokkal bővítette a park területét: „A tapolcai apátsági javadalom tulajdonát képező és Tapolca fürdőn a Hejő-patak partján elterülő, mintegy 25 magyar holdnyi rét, továbbá ugyancsak a tapolcai apátsági javadalom tulajdonát képező és a jelenlegi strandmedence mellett elterülő, mintegy 1500 négyszögölnyi területet... Miskolc thj. város közönsége nevében örök tulajdonjogilag megveszi.” Az indoklásban találunk említést arról, hogy a Hejő-patak soron következő szabályozása, medrének mélyítése után a területet alagsövezik és parkírozzák majd.⁴⁹ A következő években a Tanács a megnövekedett forgalom miatt jelentős beruházásokat tervezett, így a kertészet javára 2000 pengőt szavaztak meg. A fürdőtelepre irányuló forgalmat az 1920-as évek végétől autóbusszal igyekeztek lebonyolítani, de annak kezdetleges volta miatt a közönség nagy része a 7–8 kilométeres utat vagy részben – az akkori villamos-végállomástól, azaz Hejőcsabától – vagy egészben gyalog tette meg.

Az *Avas* – Miskolc Gellérthegye – zöldfelületi rendezésére 1873-ban tették meg az első lépéseket, a már említett rendőri védelem alá helyezéssel. Növényállományában az 1730-as feljegyzés szerint megtaláltuk a rózsát, mogyorót, gyöngyvirágot, míg később túltengett az akác, és a különböző bodzafajok. A terület rendezésére többszöri kísérlet után 1890-ben került sor⁵⁰. Ekkor a helyben állomásozó katonaságtól Albori Jenő egy utász csapatot bocsátott a munkálatok rendelkezésére Musitzky Lucián közreműködésével. A több évig húzódo rendezés folyamán – amelynek költségeit Horváth Lajos jelentős összeggel támogatta – szabályozták, burkolták az utakat, teraszokat képeztek ki a dombtetőn, melyeket rózsával befuttatott pergolával, korlátokkal, padokkal látták el.

Lillafüred kialakulása, benépesedése minden bizonnyal a vashámorhoz kapcsolódik. A Hámori-tó keletkezésére vonatkozó biztos adat eddig nem került elő. Feltételezhető, hogy 1704-ben a város adókönyvében szereplő adat, miszerint „a győri erdőn vízgátló mecenzéfiak kaptak bort”, a völgyzáró gát építésével állt kapcsolatban.⁵¹ A hely értékét a festői szépségű völgy jelenti. 1881-ben lejegyezték, hogy a hámori levegő és fürdő milyen látogatott.⁵² 1887-ben Gyulai Pál, Lévy József és Arany László töltött itt néhány napot⁵³. Feltehetően a völgy oldalát szegélyező egyik sziklafalon írta József Attila „Óda” című versét⁵⁴. A polgárság érdeklődését bizonyítja egy 1893-ból származó feljegyzés, amely szerint a III. Országos Ipartestületi Kongresszus alkalmával kirándulásokat szerveztek Hámorba és Lillafüredre. Idegenforgalma lényegesen megnőtt, amikor 1927–30 között felépült a Palotaszálló⁵⁵.

A város területén levő kisebb terek rendezése, díszítése párhuzamosan haladt a külső üdülőterületek gondozásával. 1898-ban állították fel az Erzsébet – ma *Szabadság téren* a Kossuth szobrot, ami első lényeges mozzanatnak tekinthető a tér díszítésében⁵⁶.

49. *THJkv.* 1937. február 19.

50. *Lásd* 37. jegyzet 1890. február 24. Az *Avas* rendezésére lásd *Halmay–Leszih* i. m. 106.

51. *Miskolc város számadáskönyve* 123.

52. „*Miskolc*” helyi érdekű társadalmi és ismeretterjesztő Közlöny 1881. július 28. *Szendrei* i. m. IV. 172.

53. *Borsod Miskolci Értesítő* 1887. július 28.

54. *Kluger L.-né:* Irodalmi emlékhelyek Borsodban. Könyvtári füzetek 4. Miskolc 1969. 133.

Merényi J., Szülőföldünk Észak-Magyarország I. 345.

55. *Magyarország útikönyv*, hetedik kiadás 340.

56. *Szendrei* i. m. IV. 304–305.

1913-ban folytatták a rendezést, burkolták, fásították és két szökőkúttal ellátott parterret létesítettek⁵⁷. Nincs biztos adatunk a *Búza tér* észak-nyugati sarkán, a görög-keleti templom körül elhelyezett parkról. Idősebb kertészek tájékoztatása⁵⁸ és a még meglévő növénymaradványok szerint nyírott sövényvel szegélyezett sétautak hálózták be a piactérhez tartozó körülbelül 6000–8000 m² területet. A *Szemere-kert* rendezésére vonatkozó tervet 1913-ban hagyta jóvá a mérnöki hivatal. A Horváth Lajos utca, a Palóczy utca, a Deák tér és a Győri kapu kertjeinek építése az 1920-as évek végéig húzódott. Díszítőértékük legmagasabb fokát az 1930-as években érték el, a több éves következetes fejlesztés és a rendszeres gondozás révén.

Sportterekkel való ellátottság tekintetében biztos adataink csak az elmúlt néhány év óta állnak rendelkezésünkre, amikor a Városi Testnevelési Sport Tanács megkezdte azok felmérését, értékelését. Az úszósportot szolgálta minden valószínűség szerint az a „sajóparti hideg fürdőház”, amelynek építésére a tanácsülés 1863-ban adott engedélyt Schmidth Jánosnak⁵⁹. 1875-ben a Tanács megvizsgálta a Martin Károly által épített uszodát⁶⁰, míg 1881-ben a „Miskolc” című közlöny ennek és a háromi fürdőnek látogatottságáról tájékoztatta olvasóit.⁶¹ 1887-ben tudósítottak a diósgyőri fürdőről, s ebből kitűnik, hogy az már nyolc évvel korábban, tehát 1879-ben üzemelt⁶². Ez feltehetően azonos a fentebb említett Martin Károly által építettel. 1891-ben hagyta jóvá a képviselői testület a kor igényeinek megfelelő gőz- és kádas fürdő és uszoda építését⁶³.

A felszabadulás nagy változást hozott a város életében. A leglényegesebb közigazgatási intézkedés *Nagy-Miskolc* létrehozása volt. A meglévő üzemek erőteljes fejlesztésével párhuzamosan új gyárak, iskolák, óvodák épültek. A lakásépítések új városnegyedeket hoztak létre. Az ipari termelés felfutása a forgalom növekedését is jelentette, amelyek kielégítésére új utcák nyíltak, a meglévők kiszélesedtek. Új pihenési, üdülési lehetőségeket kínálnak a városi parkok, az itt kialakított új szórakozási-, kulturális- és sportlétesítmények, valamint a város melletti erdők, s mindezek összegzése, értékelése külön tanulmány témája lehet.

HISTORICAL DATA ON HORTICULTURE OF MISKOLC

(Abstract)

The earliest sources on ornamental gardening are about royal, aristocratic courts and monasteries from the 13th–14th cc. In Miskolc this means that the first officinal herbs, later also bedding plants, were applied in the Diósgyőr castle, in the Pauline

57. *Városi Tanács jegyzőkönyvei* 1913. március 21.

58. *Miskolc város számadáskönyve*, valamint *Elek H.*, (Áramszolgáltató Vállalat dolgozója 1916-tól), *Nagy J.*, (Vízművek dolgozója 1921-től), *Gulyás P.*, (Népkert másodkertésze 1921-től) kertészek szóbeli közlése szerint.

59. *Lásd 57. jegyzet* 1863.

60. *Városi Tanács Jkv.* 1875.

61. *Lásd 52. jegyzet* 1881. július.

62. *Borsod Miskolci Értesítő* 1887. május 12–19.

63. *Képviselői gyűlés jegyzőkönyvei* 1891.

monastery, the cloister in Szentlélek and in the monastery of Tapolca. These served later as sources for gardening in civic buildings, soon becoming their coherent part. The earliest data about use and estimation of ornamental plants in the town are from 1557, when Albert László's wife's register mentions two bushes of *Cnicus spinosissimus*.

Folk customs in connection with ornamental plants can be found as early as the 18th c. The General Assembly of the Calvinist Secondary School on the 3rd of January, 1730, prohibited the praecceptor to collect valley lilies, roses or hazel on the Avas hill. (The data means, in the same time, that the students of the school, founded in 1560, had had the traditional right and custom of collecting flowers.) A notice from 1821 tells that dancing masters were supplied with money from the till of the guilds.

There are reports about open gardens from the middle of the 19th c. There was an athletic club working in the Potóczy garden in 1867. In the same year the data inform about the planting of ornamental trees in a street. Aesthetic Building Committee was founded in Miskolc in 1855, the regulations of which were accepted by the General Assembly of the Council on the 28th of December, 1867. The official organs initiated the improvement of fruit-, ornamental- and market gardening. The General Assembly instructed police in 1873 to protect the plants of the Avas hill against the spoils, then ordered the plantation and protection of ornamental trees on streets in 1875. According to the instruction, the trees had to be guarded, taken care of, and watered, or, if it died out, be replaced by the owner of the house or land.

The Council first decided to found an open garden in 1859, but we know of a nice open garden from the 1840ies, as well. The largest open garden of the town, the Peoples' Garden, was initiated by József Lévy, president of the Rifle Club on the 12 th of July, 1872. The building of the garden, according to the ratified plans, was begun in 1877 beside the Lövölde garden. Its largest territory was 9,7 „hektár” (2 acres).

The thermal bath of Miskolc-Tapolca was first mentioned in the 13th c. In the second half of the 19th c. it used to be one of the popular places of the inhabitants of the town. The town bought the territory of the bath in 1909. It has gained approximately the present form in the 1930ies.

The protection of the ornamental garden of the Avas hill was organised in 1873, while the largescale development began in 1890. Terraces were formed, the newly made roads were covered, barriers were set up, benches placed, and roses planted. An outlook tower was built at the beginning of the 1920ies.

Lillafüred served, first of all, as an aim of excursions, while the water of the Hámor lake was also used for bathing in 1881. It has gained its present form in 1929 after the Palotaszálló and the hanging garden, unique in the country up till now, together with the park at the station of the narrowgauge railway had been built.

The Erzsébet (now Szabadság) square, with the two fountains, was built between 1898 and 1913, while in 1913 the Council ratified the ground plan of building of the Szemere garden. Several streets were converted into gardens with planting ornamental trees, bushes, roses in the 20ies and 30ies.

Data reporting about edifices for swimming and other sports can be found from 1863 on.

Elemér Bartus